

2.

Om originalmanuskriptet til Leonora Christinas
franske selvbiografi.

Historisk Tidsskrift, Bind 11. række, 4 (1953)

Link til pdf:

http://img.kb.dk/tidsskriftdk/pdf/hto/hto_11rk_0004-PDF/hto_11rk_0004_100080.pdf

Link til webside:

<http://tidsskrift.dk/visning.jsp?markup=&print=no&id=100080>

pdf genereret den : 28/5-2008

gold's (*mark gulds*) land that are mentioned in some notes in legal manuscripts from the 15th and 16th centuries are also easy to explain, even though we may assume that since the end of the 12th century the existing mark gold's (*mark gulds*) land was generally equal to about 12 *ldr.* land in 1683.

2.

**Om originalmanuskriptet til Leonora Christinas
franske selvbiografi.**

Af

Holger Hjelholt.

I »Danske Samlinger for Historie, Topografi, Personal- og Literaturhistorie«, 2. r. I (1871-72) offentliggjorde *S. Birket-Smith*, vor bedste kender af Leonora Christinas historie, hendes franske selvbiografi efter en afskrift, der findes i Det kongelige Biblioteks håndskriftsamling (Ny kgl. saml. 2146, 4to): Leonora Christina (Ulfeldt)s Selvbiografi. Birket-Smith gjorde i sin indledning rede for de to af ham kendte »fuldstændige« afskrifter — foruden den nævnte en afskrift i Thottske saml. 1971, 4to — samt for nogle forkortede latinske oversættelser, der tilskrives Andreas Hojer. I det ene af disse sidste håndskrifter: Ny kgl. saml. 2143, 4to er titlen således *Vita Eleonoræ Christinae conjugis Cornificii Comitiss de Ulfeldt ex ipsius autographo Gallico in latinum idioma translatum ab Andr. Hoyern*. Birket-Smith henledte desuden opmærksomheden på, at der hos den Ulfeldtske families ætling, grev Johan Waldstein, i Østrig beroede et håndskrift, hvoraf Johannes Ziegler [d. v. s. C. Dirckinck-Holmfeld] havde meddelt uddrag i sin tyske oversættelse af *Jammers Mindet*¹. Om dette håndskrift udtalte Birket-Smith, at det — efter de meddelte prøver — i hvert fald kun kunde være et be-

¹ Danske Saml. f. Hist., Top., Personalhist. og Literaturh. 2. r. I, 131 ff. — Johannes Ziegler: *Denkwürdigkeiten der Gräfin zu Schleswig-Holstein Leonora Christina . . . aus Ihrer Gefangenschaft . . .* (Wien. 1871), 274 ff.

tydeligt forkortet uddrag af selvbiografien. Han fandt imidlertid, at det dog havde »en vis betydning«.

Hvor originalmanuskriptet befandt sig, eller om det længere eksisterede, vidste man på den tid intet om. Otto Sperling den yngre, sønnen af den Ulfeldtske families gode ven, der samtidig med Leonora Christina sad i Blåtårn, havde i sin tid (1673) fået det, og fra ham var det kommet til bogsamleren professor Christian Reitzer. Da dennes bogsamling i 1721 købtes af kongen, omtales det som værende blandt de købte manuskripter. Denne omtale findes i Andreas Hojers *Nova Litteraria*, hæfte XI (12. juni 1721). Her hedder det, at Christian Reitzer vilde, at det skulde overleveres i kongens egne hænder. Det siges at bestå af »XI plagæ« (ark, læg) i kvart: *Scriptio est tersa, dictio perspicua, narratio facilis etc.* I slutningen af beskrivelsen fremhæves som særligt bemærkelsesværdigt, at det fremgår, at Ulfeldt intet kendskab havde til den malmøske sammensværgelse.

Da Reitzers bogsamling kom til Det kongelige Bibliotek, kunde man vente, at selvbiografien ligeledes var havnet her. I sine »Historiske Efterretninger om det store kongelige Bibliothek i Kiøbenhavn« konstaterer E. C. Werlauff imidlertid (2. udg. 1844, s. 77) at den ikke findes blandt bibliotekets manuskripter. Årsagen hertil, mener han, kan vel være, at Frederik Rostgaard, der havde afgivet et skøn over Reitzers samling, om nogle af manuskripterne i denne havde udtalt, at de kunde fortjene plads i det kongelige arkiv¹. Hertil er at bemærke, at »selvbiografien« ikke findes her.

Afvigende fra Werlauff udkastede Birket-Smith, da han publicerede afskriften i 1871-72, den tanke, at originalen var kommet til kongens håndbibliotek og gået til grunde ved Christiansborgs slotsbrand i 1794². Til denne formodning sluttede

¹ I Rostgaards betænkning af 26. marts 1718 hedder det, at der er »adskillige rare Manuscripta, som meget vel kunde fortjene sted i Eders Kong. May^{ts} Bibliothek, ia endogsaa i det Kongl. Archiv«. Bilag til Sjæll. Miss. 10/1 1718, nr. 8 i Rigsarkivet. — Betænkningen er trykt i Chr. Bruun: *Frederik Rostgaard og hans Samtid*. II (1871), s. 84.

² *Danske Saml. f. Hist., Top., Personalhist. og Literaturhist.* 2. r. I, 130.

C. O. Bøggild-Andersen sig, da han i 1949 sammen med Johs. Brøndum-Nielsen udgav »Leonora Christina Jammers Minde og andre selvbiografiske Skildringer«¹. Mod denne formodning kunde man dog måske indvende, at »Kongens håndbibliotek« først begyndte at tage form ved kronprins Frederik (V.)s bogindkøb².

I den gode og udførlige redegørelse, som Bøggild-Andersen i sin udgave har givet for de da kendte manuskripter af selvbiografien, findes også nærmere oplysninger om det håndskrift, som Birket-Smith havde omtalt (se s. 367), og som da fandtes hos grev Waldstein. Det var i mellemtiden kommet her til Danmark sammen med de mange andre Ulfeldtske sager, som takket være afd. museumsdirektør O. Andrup's initiativ erhvervedes kort efter den 1. verdenskrigs afslutning (1921). De erhvervede manuskripter og arkivalier deltes stort set mellem Rigsarkivet, Det kgl. Bibliotek og Det nationalhistoriske Museum på Frederiksborg. Andrup fik imidlertid personlig nævnte bearbejdelse af selvbiografien³.

Andrup formodede ifølge Bøggild-Andersen (anf. arb. s. 302 anm. 1), at dette håndskrift skulde være »købt herhjemme, måske gennem Otto Thott [1703-85] af den sidste grev Ulfeldt« [Corfitz Anton Ulfeldt, d. 1769]. Det kan imidlertid med ret stor sikkerhed fastslås, hvorledes den sidste grev Ulfeldt er kommet i besiddelse af det. I dennes privatarkiv (i Rigsarkivet) findes nemlig et brev fra 1730 fra gehejmeråd Fr. Emanuel v. Kötzschau, der da var bosat i Bremen. Han havde i sin tid været hofmarskal hos enkedronning Charlotte Amalie. K. lover her Ulfeldt at gøre sit bedste for at skaffe ham dokumenter og skrifter af interesse for den Ulfeldtske historie. Hvad der navnlig interesserede Ulfeldterne, var som bekendt spørgsmålet om lovformeligheden af Christian IV.s og Kirsten Munks ægteskab. Kötzschau nævner derpå, at han har et manuskript med titlen

¹ Leonora Christina Jammers Minde. Udg. af Johs. Brøndum-Nielsen og C. O. Bøggild-Andersen (1949), 297.

² Werlauff: anf. arb., 217.

³ Det ejes nu af fru Andrup. Jeg nyttter lejligheden til at takke for villigt udlån af manuskriptet.

»La Vie de Eleonora Christiana Fille du Roi Christian IV et de Madame Kirstine Munk, femme de Corfitz Ulfeld écrite d'Elle meme, et adressee au Professeur de Copenhague le Docteur Otto Sperling . . . Elle envoyoit ce Manuscrit au dit Docteur de Maribo en Lalande, ou Elle demouroit alors l'an 1693 à onze heure de Soir«. Senere bemærker Kötzschaus om dette manuskript, at det er en kopi, og anfører, at han i sit bibliotek ogsaa har Corfitz Ulfeldts i Stralsund 1652 publicerede apologi. Han erklærer sig i brevet villig til at sende grev Ulfeldt disse stykker. Jeg kan ikke tænke mig andet, end at dette ogsaa er sket. Kötzschaus bemærkninger om manuskriptet passer på det manuskript, som O. Andrup erhvervede, således lægger man mærke til den gale navneform Christiana¹ og til den ligeledes urigtige henførelse af manuskriptets tilblivelse til Låland i året 1693 i stedet for Blåtårn 1673. I Kötzschaus datering kl. 11 aften er glemt 1. maj.

Af det her omtalte manuskript er i øvrigt endnu et eksemplar kendt. Det findes i Århus statsbiblioteks håndskriftsamling nr. 44, og der er nærmere gjort rede for det af Sigvard Skov i Personalhistorisk Tidsskrift 10. r. IV (1937, s. 186-92). Sigvard Skovs opfattelse af manuskriptet er, som påvist af Bøggild-Andersen (anf. arb. s. 301, anm. 6), urigtig, og jeg kan nøjes med her at henvise til Bøggild-Andersens kritiske bemærkninger, hvilke ogsaa gælder de publicerede stykker af teksten.

Godt et par år efter, at det i den nye udgave af Jammers Mindet og andre selvbiografiske skrifter igen var udtalt, at selvbiografiens original var forsvundet — og formodentlig brændt — indløb der imidlertid til Rigsarkivet en forespørgsel fra den i dansk historie stærkt interesserede Baurat a. D., dr. *Werner Jakstein*, »Altonaer bauhistorisches Archiv«. I sin skrivelse — fra april 1952 — meddelte han, at der i Altona fandtes et manuskript: »La Vie d'Eleonore Christine Comtesse d'Ulfeldt, écrite de sa propre main, dans sa prison a Copenhague en l'an 1673«, der havde forskellige tilføjelser i margen, hvorfor det muligvis kunde dreje sig om originalen. Er det originalen eller en kopi, der haves i København, spurgte han.

¹ På selve titelbladet og i øvrigt flere steder i teksten er det urigtige a dog senere tilføjet, men Christiana findes bl. a. på tekstens 1. side.

Det sidste spørgsmål var let at besvare. Hvorvidt Altona-manuskriptet, der beroede i »Christianeums«, det under Christian VI oprettede gymnasiums bibliotek, var originalen, krævede en mere indgående undersøgelse. Da Christianeum ikke var villig til at udlåne manuskriptet til Danmark, er undersøgelsen udført på basis af en erhvervet mikrofilm. Både skriften og manuskriptets hele karakter: overstregninger, rettelser og tilføjelser viser nu tydeligt, at det er Leonora Christinas egenhændige udarbejdelse. Dette hævdes også i et slags titelblad (fra senere tid) til manuskriptet, der på fransk omtaler, hvorledes manuskriptet blev til, at det fandtes mellem Sperlings papirer ved dennes død 1715 i København, kom i Christian Reitzers besiddelse og med dennes bibliotek i 1721 [der står fejlagtigt 1621] blev solgt til kongen.

Disse oplysninger stemmer, som det ses, med de af Andreas Hojer forhen givne. Det af Hojer anførte format: kvart passer også til Altona-manuskriptet, hvor sidens størrelse er 15,4 × 19,9 cm. Derimod stemmer unægtelig Hojers opgivelse om XI læg ikke med manuskriptet, der har en nummerering fra 1 til 18 og tæller i alt 71 beskrevne sider, titelbladet ikke medregnet. At Hojers opgivelse er en lapsus, skal jeg senere anføre yderligere bevis på. Hvorledes den er opstået, kan jeg ikke sige; kan det være hæftets nr. XI, der har fremkaldt fejlen?

Før jeg går over til at fremsætte et par bemærkninger om originalmanuskriptet sammenlignet med den af Birket-Smith trykte afskrift, skal jeg kort omtale et par hidtil oversete håndskrifter, der findes blandt de Ulfeldtske sager, som kom til Rigsarkivet. De findes i privatarkivet »Korfits Ulfeld og efterkommerne«, pk. C-D i et omslag, som Kr. Erslev har givet påskriften »Forskellige afskrifter af sager, især trykte, vedrør. Korfits Ulfeld«. Det ene håndskrift, der er på 55 sider, er, som vi i dag kan konstatere, en afskrift af originalmanuskriptet¹, der bestræber sig på at følge dette bogstavret, men dog bl. a. ikke har med-

¹ Håndskriftet omtales i Andrups optegnelser fra 1921 om de breve og manuskripter, der var i grev Kalnokys besiddelse. A. henfører det til tiden ca. 1720. Se Rigsarkivets journalsag vedr. erhvervelsen af de Ulfeldtske papirer.

taget nogle af randbemærkningerne. Da originalmanuskriptet nu er kendt, har nævnte håndskrift jo tabt i hvert fald den aktuelle interesse.

Det andet håndskrift, der udgøres af løse læg, mærkede A osv., begynder: *L' on garde a La Bibliotheque du Roy de Danne- mak à Copenhague une longue lettre manuscrite, de la Comtesse d'Ulfeld, tout entiere de sa main, a ce qu' on pretend, ou elle ra- conte sa vie . . .* Det meddeles derpå, at det er dateret [1.] maj kl. 11 om natten 1673, men er grevinden forfatter, er det underligt, hedder det, at hun altid omtales i 3. person: *nostre femme*. Det lille skrift består af 72 sider, og det får af skribenten her et meget dårligt skudsmål: *fort mal conçu, plein de pauvreté, la narration trainante, le style pitoyable, et en tout peu curieux.*

Alligevel findes der dog, mener manuskriptets forfatter, et og andet, som er værd at notere, og som kan korrigere tidligere forfatteres meddelelser; de forfattere, der anføres, stammer fra tiden omkr. 1700. Jeg skal her kun nævne et enkelt notat, der klart viser, at han har haft originalmanuskriptet for øje. Leonora Christina omtaler i dette, at i hendes sorg over Christian IV.s død søgte Frederik (III) at trøste hende med ordene: »Jeg vil være en fader for eder, græd ikke«, hvorefter hun — med de følgende hændelser i tanke — bemærker: »Jeg finder, at der har været fædre, som var unaturlige imod deres børn«. Den logiske fortsættelse på denne bemærkning findes i originalmanuskriptet: *il pourroit estre conté au nombre de ceux la*, men dette er overstreget og heller ikke gengivet i den af Birket-Smith trykte afskrift. Men i det her omhandlede håndskrift gengives det understreget og med tilføjelsen, at dette findes i originalen!

Den udtrykkelige meddelelse i håndskriftet her, at originalmanuskriptet findes i kongens bibliotek i København, hvormed næppe kan forstås andet end Det kongelige Bibliotek, stemmer med, hvad vi skulde vente efter oplysningerne om Reitzers bog- samlings skæbne. Hvorledes manuskriptet så er kommet ud af biblioteket — ved lån eller tyveri — og havnet i Christianeum, har jeg ikke kunnet konstatere. Christianeum har på forespørgsel meddelt, at de intet kan sige om manuskriptets erhvervelse.

Efter hvad dr. Jakstein har udtalt, skulde det imidlertid være kommet fra Wien. I dette tilfælde kunde man være fristet til at sætte det i forbindelse med den østrigske legationssekretær i København Franz Leopold v. Metzburg, der sidst i 1770'erne på den Ulfeldtske families vegne fik købt forskellige arkivalier vedr. Ulfelderne på auktionen efter Klevenfeldt¹. Metzburg indhentede også udtalelser navnlig om gyldigheden af Kirsten Munks ægteskab med Christian IV fra den danske historiker J. H. Schlegel, der i 1778 blev Det kgl. Biblioteks chef. I et brev fra 1778² omtaler Metzburg nu, at han har Otto Sperling den ældres selvbiografi til låns (Gl. kgl. saml. 3094, 4to). Den er, skriver han, meget lidt bekendt »und wird in geheim sorgfältig aufbewahret. Es hat mir viele Mühe gekostet selbes ausfündig zu machen, und noch mehr es in meine Hände zu bekommen. Auf mein Versprechen es wegen verschiedenen [!] Ursachen ein für allemal geheim zu halten, hat man mir es auf einige Zeit anvertrauet«. Han lader nu en afskrift forfærdige. Denne kom dog kun til at omfatte den del af manuskriptet, der havde særlig berøring med Corfitz Ulfeldt. Men når Metzburg således har haft dette manuskript til låns, er den tanke måske ikke helt usandsynlig, at han også kan have lånt Leonora Christinas selvbiografi, forudsat naturligvis, at den stadig var i Det kongelige Bibliotek, og at han ikke har fået den leveret tilbage. Jeg fremsætter dog tanken med alt muligt forbehold.

Til slut skal jeg gøre nogle bemærkninger om originalmanuskriptet sammenlignet med den af Birket-Smith trykte afskrift. Som allerede sagt, udviser Altona-manuskriptet et ikke ringe antal overstregninger, ændringer af den først givne ordstilling, tilføjelser såvel i selve teksten over linjerne som i margen. Ved henvisninger er det som regel angivet, hvor disse marginaltilføjelser skal indføres, og i afskriften er dette sket, bortset fra de enkelte randbemærkninger, der savner henvisningstegn. Disse gives også i afskriften i margen. Leonora Christinas fransk er i

¹ Johanne Skovgaard: Kong Christian den Fjerdes egenhændige Breve. VIII (1947), indl. s. VIII.

² Brevet omtales i det anm. 1 auf. arb.

afskriften korrigeret til en vis grad og stavemåden »moderniseret«, d. v. s. bragt i overensstemmelse med den omkring 1740 »autoriserede« skrivemåde. Trods dette fremhæver Birket-Smith (anf. arb. s. 141) mængden i afskriften af mere eller mindre grove forsyndelser mod fransk sprogbrug.

Leonora Christinas overstregninger og rettelser er i de fleste tilfælde af ren formel karakter. En enkelt undtagelse er lige nævnt. Lidt mere interesse har de tilfælde, hvor afskriveren ikke har kunnet læse originalen, eller hvor han har læst galt, men disse tilfælde er dog hverken mange eller særlig betydningsfulde. Jeg skal anføre nogle af disse, idet jeg betegner originalmanuskriptet som L. Chr., Birket-Smiths udgave som B.-S. og Bøggild-Andersens oversættelse som B.-A.

L. Chr. s. 20 har i margen: *lors que nostre paire se voulurent embarquer le Mari prit un batteau vis a vis le logis . . .* B.-S. s. 163 (B.-A. s. 18) har en tom plads for *nostre paire* og i stedet for *batteau vaisseau*. S. 62 har L. Chr.: *Cette disagreeable Visite dura jusques a les deux heures*, men efter *dura* er foroven indføjet *depuis les dix heures*, hvad afskriveren ikke helt har kunnet læse, hvorfor han (B.-S. s. 210, sml. Bøggild-Andersen og Brøndum-Nielsen, anf. arb. s. 136) har ladet en tom plads stå efter *depuis*. Endelig har L. Chr. s. 64: *il la disoit, ce que c'estoit, car ils l'avoient déchiffrees*, medens afskriften (B.-S. s. 211) mellem *ce que* og *estoit* har en åben plads.

Af fejllæsninger, som jeg har bemærket ved sammenligningen mellem original og afskrift, skal jeg nævne, at L. Chr. s. 8 har *D. Chrestien Lar.*, hvor B.-S. s. 152 (B.-A. s. 9) har *Sar.*, og s. 34 *sa garce*, hvor B.-S. s. 181 (B.-A. s. 31) har *sa gråce*. B.-A. har altså ret i sin formodning, at *gråce* »er uden tvivl fejllæsning for *garce*«. Endelig skal jeg omtale et ord, som forekommer 2 gange hos L. Chr., men ikke ses at eksistere på fransk. Det er tydelig skrevet og må sikkert læses som *quais* (således også i den s. 371 omtalte afskrift); for *u* kan dog også læses *n*, og for *q* kunde, skønt det er usandsynligt, læses *g*. Ordet forekommer hos B.-S. s. 183 og er her læst som *gvets* (B.-A. s. 34). Det drejer sig om generalmajor Fuchs, kommandanten på Hammershus, der for at fortrædige sine fanger »lukkede alle vinduerne til [i

deres værelser], for nogle satte han jernstænger, for andre vagtposter og træskodder«. Vagtposternes forekomst mellem jernstænger og træskodder synes ret urimelig. Det andet sted, hvor ordet findes, er hos B.-S. s. 184 (B.-A. s. 34), hvor det er læst som gnais (?). B.-A. skriver her, at der »må menes stolen (la chaise), hvori, eller brættet (l'ais), hvorpå hun hissedes ned«. Ordet l'ais vilde passe godt i begge tilfælde. Utænkeligt er det måske ikke, at Leonora Christina har troet, at l'ais hed quais, men mere sandsynligt er det vel, at quais står for caisse¹.

Hvad her er anført, viser, at et studium af den genfundne original nok vil kunne bringe visse forbedringer til en eventuel nyudgave af biografien, men at disse dog er af forholdsvis ringe reel betydning. Af megen interesse er det alligevel for fremtidige Leonora Christina-forskere at kunne have hendes egenhændige udarbejdelse for øje, hendes eget fransk, hendes rettelser og tilføjelser i den fortælling om sit liv, som hun havde hast med at få færdig, da Otto Sperling stod foran sin afrejse, og som hun satte punktum for den 1. maj 1673 kl. 11 nat.

Zusammenfassung.

In den Jahren 1871—72 wurde von S. Birket-Smith die französische Selbstbiographie, die Leonora Christina im Jahre 1673 in ihrem Gefängnis schrieb, veröffentlicht. Die Veröffentlichung geschah nach einer in der Königlichen Bibliothek in Kopenhagen befindlichen Abschrift, und das Original wurde als verlorengegangen betrachtet. Bekannt war, dass es sich in der Büchersammlung Christian Reitzers befunden hatte, welche 1721 vom König gekauft worden war, wohin es aber später gekommen, wusste man nicht. — Vor zwei Jahren wurde es aber festgestellt, dass das Original sich in der Bibliothek des »Christianeum« in Altona befand. In der Untersuchung werden verschiedene Vermutungen über das Schicksal des Originals aufgestellt, und eine Vergleichung zwischen Original und Abschrift vorgenommen. Grosse Unterschiede bestehen wohl nicht, es wird doch gezeigt, dass verschiedene Leserfehler des Abschreibers jetzt mit Hilfe des Originals berichtigt werden können, und die Bedeutung die originale Ausarbeitung Leonora Christinas vor Augen zu haben wird hervorgehoben.

¹ Den sidste hypotese skyldes fhv. registrator, frk. Elna Kringelbach.